

Nr 10.

Ankom till riksdagens kansli den 11 februari 1937 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om ändring i lagen om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft tre inom andra kammaren väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen nr 269 av herr *Åqvist m. fl.*, nr 272 av herr *Hansson* i Örebro och nr 353 av herr *Sandström* i Sollefteå *m. fl.*

I motionen II: 269 har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning huruvida och i vad mån förbud mot skiljande av värnpliktig från tjänst eller arbete kunde utsträckas till all slags värnplikts-tjänstgöring samt, om utredningen ansåges lämna positivt resultat, att Kungl. Maj:t för riksdagen måtte framlägga de förslag, som därav kunde föranledas.

I motionen II: 272 har föreslagits, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville för riksdagen framlägga förslag till sådan ändring av lagen om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete, att den i lagen nu stadgade begränsningen till övning om högst sextio dagar borttoges.

I motionen II: 353 har påyrkats, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en utredning i syfte, att nämnda lag måtte utsträckas att gälla jämväl längre värnpliktstjänstgöringstid än högst sextio dagar.

Beträffande de skäl, som motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden, får utskottet hänvisa till motionerna.

Enligt lagen den 16 oktober 1914 om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete må värnpliktig, som är anställd »i annans tjänst eller arbete», ej skiljas från anställningen i anledning därav, att han har att fullgöra i värnpliktslagen stadgad övning om högst sextio dagar eller mobiliseringsövning, som kan bliva föreskriven i särskild lag. Detta stadgande skall dock ej gälla, där den värnpliktige vid anställandet avsiktligt bibragt husbonden eller arbetsgivaren en oriktig uppfattning om sina värnpliktsförhållanden. I lagen är ytterligare föreskrivet, att om värnpliktig lider skada därigenom att, i strid mot de nu återgivna bestämmelserna, husbonde eller arbetsgivare ej fullgör vad honom till följd av den värnpliktiges anställning i hans tjänst eller arbete åligger, husbonden eller arbetsgivaren skall utgiva ersättning. Avtal, som strider mot lagens bestämmelser, är ogillt.

Förslag till denna lag framlades vid 1914 års riksdag i proposition nr 81.

Till motivering av förslaget hade föredragande departementschefen, statsrådet Hasselrot, vid remiss av detsamma till lagrådet anfört bland annat följande:

»Redan i 51 § av legostadgan den 23 november 1833 har för de arbetsförhållanden stadgan avser den grundsatsen vunnit erkännande, att om en i annans arbete anställd person nödgades någon tid vara borta från arbetet för fullgörande av sin medborgerliga förpliktelse att utbildas för rikets försvar, arbetsgivaren icke får i anledning av den anställdes frånvaro skilja honom från anställningen. Arbetstagaren anses i sådan händelse hava haft laga förfall av ett slag, som kräver särskild hänsyn. Att vapenövas är en av samhället ålagd plikt, som han icke kunnat undandraga sig, och hans bortavaro har påkallats av det viktigaste allmänna intresse. Vid sidan av det gagn, han även själv har av vapenövningens fullgörande, måste mer eller mindre väsentliga uppoffringar i personligt och ekonomiskt avseende vara förenade därmed, men givetvis är det önskvärt, att dessa icke bliva mera betungande än nödigt är. Avsevärda ekonomiska svårigheter kunna föränledas för den värnpliktige, om han icke efter vapenövningens slut äger att återvända till en anställning, som han vid dess början innehade. Det är därför av stor betydelse för honom, att rätt härtill inom skäliga gränser beredes, och med hänsyn till det allmänna ändamål, för vilket hans verksamhet hos arbetsgivaren avbrytes, synes det vara berättigat att, utöver vad som kan följa av allmänna regler, för dylika fall något inskränka arbetsgivarens befogenhet att entlediga arbetstagaren.»

Lagen den 16 oktober 1914 var utarbetad med tanke på den nya härordning, som infördes samma år. Enligt denna blev värnpliktstjänstgöringen i dess helhet förlängd, och vapenövningar blevo förlagda till senare värnpliktsår än dittills varit förhållandet. De värnpliktiga hade att fullgöra dels en första och huvudsaklig tjänstgöring, den s. k. rekrytskolan, dels ock repetitions-, reservtrupp- och landstormsövningar. På grund av respektive övningsars längd medförde icke den första tjänstgöringen men däremot i regel repetitions-, reservtrupp- och landstormsövningarna rättighet enligt den ifrågavarande lagen till återinträde i förut innehavd anställning.

Genom den nu gällande värnpliktslagen den 30 juni 1936 har värnplikts-tjänstgöringen visserligen förlängts men är likväl kortare än enligt 1914 års härordning. Alltjämt gäller dock, att den första tjänstgöringen är längre än sextio dagar och alltså ej faller under lagen den 16 oktober 1914. De värnpliktiga, som tillhöra infanteriet, trängtrupperna och intendenturtrupperna, hava i allmänhet att fullgöra en första tjänstgöring om etthundrafemtio dagar. För värnpliktiga tillhörande andra specialvapen än de nyss angivna ävensom för studenter och likställda samt dem, som uttagits till underbefäl eller fackmän, är den första tjänstgöringen längre och växlar, där den fullgöres i en omgång, mellan etthundrasjuttio och tvåhundrasextio dagar. Som några reservtruppövningar ej äro föreskrivna i värnpliktslagen, kan den praktiska betydelsen av 1914 års lag numera sägas vara inskränkt till repetitions- och landstormsövningarna.

Vid åtskilliga tillfällen hava förslag till ändring av 1914 års lag blivit framlagda.

I anledning av väckta motioner hemställde 1916 års riksdag, att Kungl. Maj:t måtte taga under övervägande, under vilka förutsättningar sådan ändring skulle kunna vidtagas i § 1 av 1914 års lag, att dels värnpliktiga tillkommande rätt att efter fullgjord vapenövning återfå sin anställning utsträcktes att gälla även för det fall, att vapenövningens längd överstege sextio dagar, och dels i lagtexten tydligt angåves, att med »annans tjänst» jämväl finge förstås anställning i statens eller kommunens tjänst, ävensom för riksdagen framlägga det förslag, som av denna utredning kunde föranledas.

Riksdagens skrivelse remitterades den 23 november 1916 till *socialstyrelsen*, som den 30 december 1922 avgav utlåtande i ärendet. Den 12 juni 1925 beslöt Kungl. Maj:t, att 1916 års riksdagsskrivelse icke skulle föranleda någon vidare Kungl. Maj:ts åtgärd.

Vid 1924, 1925, 1929 och 1930 års riksdagar väcktes motioner med yrkanden om ändring i 1914 års lag. På hemställan av vederbörande utskott (särskilda utskottet vid 1924 års riksdag, utlåtande nr 2; första särskilda utskottet vid 1925 års riksdag, utlåtande nr 1; första lagutskottet vid 1929 och 1930 års riksdagar, utlåtanden nr 26 resp. 7) blevo motionerna av slagna.

Vid 1933 års riksdag hemställdes i motionen II: 104 av herrar Hagberg i Luleå och Brädefors, att riksdagen måtte besluta införande av en lagbestämmelse, som förpliktade alla företag och enskilda personer, som hade arbetare i sin tjänst, att vid militärtjänstgöringens slut återtaga dessa sina anställda i arbete, samt ålade företag eller enskild person, som ej efterföljde denna bestämmelse, att utbetala full månadslön under tre månader åt personal, som efter slutad militärtjänstgöring icke återfinge sitt tidigare innehavda arbete.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande (nr 20) över motionen:

Utskottet huser den uppfattningen, att de olägenheter, som fullgörandet av värnpliktstjänstgöring kan medföra för de enskilda, böra såvitt möjligt är minskas. En lagstiftning av det innehåll, som föreslås i motionen, skulle emellertid knappast verka i sådan riktning. Om en arbetsgivare icke vore villig att ställa sig till efter rättelse de föreskrifter, som lagen i förevarande hänseende skulle giva, vore hans möjligheter att kringgå lagen synnerligen stora, såsom också socialstyrelsen och första lagutskottet tidigare framhållit. Det skulle även antagligen visa sig, att arbetsgivarnas benägenhet att vid anställning av platssökande giva företräde åt dem, som fullgjort värnpliktstjänstgöring eller äro frikallade därifrån, skulle ökas. En sådan utvidgning, som i motionen föreslås, av tidsbestämmelsen i 1914 års lag skulle sålunda bereda de arbetssökande ynglingar, vilka ännu icke fullgjort dem åliggande värnpliktstjänstgöring, större svårigheter att erhålla arbete, än som redan nu förefinnas. Ett antagande av motionärernas förslag om oinskränkt rätt att återinträda i arbete efter värnpliktstjänstgöring skulle alltså kunna medföra en verkan, som alls icke av dem är avsedd.

Utskottet anser sig med hänsyn till det anförda sakna anledning att förorda motionärernas hemställan om ändring i de bestämmelser, som stadgats i 1914 års lag. Härav följer, att utskottet ej heller kan tillstyrka det i anslutning till denna hemställan i motionen framställda förslaget angående ersättning åt arbetare, som icke skulle återfå sin anställning efter värnpliktstjänstgöring.

Utskottet hemställde, att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Även vid 1936 års riksdag var frågan om ändring i 1914 års lag föremål för behandling. I motionen II: 150 av herr Henrikson m. fl. hemställdes, »att riksdagen måtte besluta att i lag fastställa förbud i visst fall mot värnpliktigas skiljande från det arbete eller den tjänst de vid inkallande till värnpliktstjänstgöring inneha och att fullgod gottgörelse genom statens försorg lämnas i de fall värnpliktig vållas förluster genom mistad eller försämrad arbetsanställning på grund av fullgörande av värnpliktstjänstgöring».

I sitt utlåtande (nr 3) över motionen yttrade andra lagutskottet, att utskottet ej heller då funne skäl anförda, som visade, att en ändring av 1914 års lag på det sätt, som motionärerna föresloge, skulle medföra det gagn, som av dem avsåges. Utskottet kunde ej heller tillstyrka förslaget om gottgörelse genom statens försorg åt värnpliktig i de av motionärerna avsedda fallen. Utskottet hemställde, att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid samma riksdag föreslogs i en motion, II: 760, som av herr Meyerhöffer m. fl. väckts i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 225 angående försvarsväsendets ordnande, bland annat, att värnpliktig skulle genom lagstiftning tryggas mot avskedande från av honom innehavd anställning i civilt arbete.

Särskilda utskottet, till vilket motionen hänvisades, upptog densamma till behandling i samband med § 27 i förslaget till värnpliktslag. Denna paragraf innefattade bestämmelser om förlängning av utbildningstiden för de värnpliktiga i vissa fall. I sitt utlåtande nr 1, mot vilket riksdagen i denna del icke gjorde någon erinran, förklarade utskottet sig anse, att det — därest förslaget om förlängd utbildningstid i vissa fall vunne riksdagens bifall — förtjänade övervägas, huruvida icke tidsbestämmelsen i 1914 års lag borde utvidgas.

Enligt vad utskottet inhämtat saknas i allmänhet bestämmelser i gällande kollektivavtal om skyldighet för arbetsgivare att återtaga arbetare i av dem förut innehavd tjänst efter fullgjord värnpliktstjänstgöring. Beträffande personlig uppsägningstid gäller, att sådan i åtskilliga fall ej finnes stipulerad i kollektivavtalen. Är uppsägningstiden bestämd i avtalen, utgör den i allmänhet en relativt kort tid om högst ett par veckor.

Grundsatsen att fullgörande av militär tjänstgöring såvitt möjligt icke får vålla värnpliktig avbräck i hans civila verksamhet har kommit till uttryck även i vissa föreskrifter rörande studerande vid universitet och högskolor. Sålunda innehåller § 11 i Kungl. Maj:ts stadga angående filosofiska examina den 1 november 1907 bestämmelsen, att om studerande undergått värnpliktsövningar eller fullgjort annan militär tjänstgöring, dessförinnan avlagda tentamina härvid skola beräknas vara avlagda så många dagar senare som detta studiehinder tillförlitligen styrkes hava varat. Motsvarande stadganden finnas i de av universitetskanslern fastställda studieplanerna inom de

teologiska och juridiska fakulteterna. Enligt vad för utskottet upplysts torde samma regel, ehuru utan stöd av uttrycklig föreskrift, tillämpas även vid universitetens medicinska fakulteter och vid karolinska institutet.

Utskottet.

Såsom av utredningen i ärendet framgår har en arbetstagares rätt att efter fullgjord värnpliktstjänstgöring återfå den anställning, han före tjänstgöringens påbörjande innehade, begränsats till det fall, att värnpliktstjänstgöringen icke har längre varaktighet än sextio dagar. Den värnpliktigt åliggande första tjänstgöringen kan sålunda med nu gällande lagstiftning icke åberopas såsom stöd för något anspråk i nämnda avseende.

Utskottet finner, i likhet med motionärerna, det mindre följdriktigt, att rätt till bibehållande av anställning förvägras värnpliktigt, som underkastats den redan i och för sig ofta ganska känbara uppoffring, fullgörandet av en längre tids tjänstgöring innebär, men medgives värnpliktigt, som fullgjort värnpliktsövning under högst sextio dagar, ehuru den senares uppoffring icke varit lika avsevärd. I detta sammanhang må även erinras om ovan återgivna uttalande av 1936 års riksdag, att det förtjänade övervägas, huruvida icke tidsbestämmelsen i 1914 års lag i ämnet borde utvidgas. Enligt utskottets mening tala starka skäl för en sådan utvidgning. Utskottet förbiser härvid ingalunda vikten av de invändningar, som gjorts mot tidigare förslag i denna riktning. Att en vidgad lagstiftning på området i vissa fall skulle medföra en uppoffring såväl för arbetsgivaren som ock för den arbetare, som ersatt den värnpliktige under dennes bortavaro, synes icke kunna bestridas. Vidare har särskilt framhållits, att en arbetsgivare har stora möjligheter att kringgå lagen, exempelvis genom att uppsäga den anställde kort tid före inträdandet av den skyldighet, som enligt lagen åvilar arbetsgivaren. Det har dessutom påpekats, att arbetsgivarnas benägenhet att vid anställning av platsökande giva företräde åt dem, som fullgjort värnpliktstjänstgöring eller äro frikallade därifrån, antagligen skulle ökas. En utvidgning av förbudet i 1914 års lag kunde vid sådant förhållande befaras försämra arbetsmöjligheterna för dem, som hava värnpliktstjänstgöring att fullgöra.

För vinnande av upplysning, huruvida icke utvägar finnas till undanröjande eller förminskande av de olägenheter, som kunna vara förenade med en utsträckning av lagen, bör enligt utskottets mening en förnyad utredning av hithörande spörsmål komma till stånd.

Utskottet finner det vidare kunna ifrågasättas, huruvida icke en ny lagstiftning i ämnet även i annat hänseende bör erhålla något större räckvidd än den nu gällande. Såsom av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår tillämpas i allmänhet redan nu beträffande studerande vid universitet och högskolor grundsatsen, att giltighetstiden för tentamina, som avlagts före fullgörandet av värnpliktstjänstgöring, förlänges med tid motsvarande tjänstgöringens längd. Ehuru några olägenheter av den nu gällande ordningen härvidlag tydligen icke försports, tala dock vissa skäl för lämpligheten av att i lag fastslå denna grundsats.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen, i anledning av förevarande motioner, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta

verkställa utredning beträffande frågan huruvida och i vad mån värnpliktig tillkommande rätt att efter fullgjord värnpliktsövning återfå sin anställning kan utsträckas att gälla även för det fall, att övningens längd överstiger sextio dagar, ävensom rörande därmed sammanhängande spörsmål, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen må kunna föranleda.

Stockholm den 11 februari 1937.

På andra lagutskottets vägnar:

SIGFRID HANSSON.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Sigfrid Hansson, Linder, Tamm**, *P. Sandström, Heiding, Norman, Knut Petersson* och *Sten*;

från andra kammaren: herrar *Österström, Hage, Olovson, Johanson* i Hallagården, *Sandström* i Sollefteå, *Hermansson* och *Hansson* i Örebro samt fröken *Andersson**.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.
